

Дмитренко Є. В.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ВИПАДКИ ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ У ТЕКСТАХ АНОТАЦІЙ ДО ДИСЕРТАЦІЙ PhD ТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті охарактеризовано й систематизовано випадки порушення мовних норм у текстах анотацій до дисертацій, поданих на здобуття ступеня доктора філософії технічних спеціальностей. Для цього проаналізовано анотації, які розміщено у відкритому доступі в інформаційній системі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Виявлені випадки порушення мовних норм були систематизовані, до кожного випадку подані та прокоментовані ілюстративні фрагменти текстів анотацій, що містять відповідні мовні аномалії. Також надано рекомендації щодо їх виправлення. Виявлено, що найчастіше для здобувачів освітньо-наукового рівня проблемним є вживання віддієслівних іменників, що віднесено до лексико-граматичних невправностей, також у цій групі зібрано випадки логічно недоречного уживання інфінітивів, зворотних та безособових форм дієслів. Це призводить до порушення динаміки сприймання тексту та ускладнює розуміння змісту. Також в анотаціях до дисертацій технічного профілю є пунктуаційні помилки: кома між частинами сполучників при однорідних членах речення, перед сполучниками між частинами складносурядного речення. Меншою мірою зустрічаються граматичні та орфографічні помилки. Граматичні помилки представлені неправильно побудованою конструкцій з прийменниками та некоректним використанням форм займенників. Орфографічні помилки стосуються правопису складних слів через дефіс. Досить часто зустрічаються порушення правил милозвучності, тобто нехтування чергуванням прийменників і сполучників як між словами, так і на початку речення. За результатами спостереження надано рекомендації щодо можливих шляхів покращення прикритої ситуації. Це можуть бути спецкурси щодо мовно-стилістичного оформлення дисертаційних досліджень; індивідуальне консультування з викладачем-філологом під час підготовки тексту дисертації до захисту, звернення до послуг професійного редактора.

Ключові слова: мовні норми, мовні помилки, лексичні помилки, граматичні помилки, орфографічні помилки, пунктуаційні помилки, технічна галузь, анотація, освітньо-науковий рівень вищої освіти.

Постановка проблеми. Випадки порушення мовних норм у будь-яких соціально значимих текстах є прикрими «подразниками» для реципієнта та чинником порушення динаміки сприйняття інформації («Усе, що затримує увагу на слові, будь-яка його нечіткість, незвичність відволікають від змісту» [6, с. 111], а також, безумовно, маркером того загального рівня, на якому представники певного соціуму володіють національною літературною мовою. Маючи власний досвід роботи із документами атестаційних справ здобувачів наукового ступеня доктора філософії у технічному ЗВО, зокрема анотаціями до дисертацій, можемо стверджувати, що науково-технічна освіта, на жаль, залишає помітні прогалини у спеціальній мовній підготовці молодих учених, що безпосередньо відбивається в тій кількості помилок, якою, на жаль, подекуди мало не рясніють названі вище тексти. Почасти це пояснюється й специфі-

кою технічної освіти, де власне технічна складова об'єктивно превалює над загальногуманітарною, а отже й мовною підготовкою. Тим більше, якщо в ЗМІ, наприклад, «відповідальність за належне мовне оформлення повідомлення поділяє разом з його автором (журналістом) редактор ЗМК, який цю інформацію оприлюднює» [6, с. 111], то науковець, публікуючи свій доробок, сам відповідає за мовну вправність власного тексту.

Отже, у нашому випадку анотація – вторинний текст, покликаний відносно коротко, але ємно передати зміст науково-технічної тематики. Анотація стає змістовою «квінтесенцією», яка має бути бездоганною щодо мовного оформлення, по-перше, тому що це – одна з настанов МОН, а по-друге, тому що анотація репрезентує, окрім власне змісту дослідження, ще й самого автора, зокрема його рівень грамотності. До того ж, як зауважує Катерина Серажим, «інформаційний

простір повинен заповнюватися комунікативно досконалими матеріалами» [6, с. 111], і з цим важко не погодитися. Відтак, анотації до дисертацій PhD оприлюднюються й знаходяться у відкритому доступі, зокрема в інформаційній системі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, репозитарії наукових текстів УкрІНТЕІ, у науково-технічних бібліотеках ЗВО, тож маємо достатньо аргументів, аби подбати про абсолютну мовну вправність цих текстів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У численних публікаціях дотичної тематики можна умовно вирізнити два аспекти, що їх висвітлюють дослідники анормативних мовних явищ: теоретичний і прикладний. Теоретичний аспект здебільшого пов'язаний із вирізненням і визначенням понять «помилка», «порушення мовних норм», «мовні недоліки» тощо, були й спроби дібрати універсальний термін для подібних явищ, як от Т. Шульга, наприклад, запропонувала використовувати «для усіх цих аномалій, анормативів поняття *мовленнєва девіація* (курсив Т. Шульги)» [10, с. 164].

Прикладний же аспект полягає в безпосередньому виявленні помилок у різного роду текстах із подальшим виправленням і рекомендаціями для запобігання подібним явищам (К. Серажим, О. Коновченко, Т. Марченко та інші). Наші спостереження цілком збігаються із заувагою Олени Коновченко, що мовознавці «активно вивчають питання мовних помилок, що характерні для усного та писемного мовлення представників певних професій – державних службовців, законотворців, правників й особливо журналістів» [3, с. 26]. Проте додамо, що мовно-стилістичні невірності саме науково-технічних текстів рідше потрапляють у поле зору філологів. Зокрема дослідила мовні помилки, яких припускаються студенти технічних спеціальностей у наукових роботах, Тетяна Марченко [4]. Олена Коновченко проаналізувала помилки у роботах студентів технічних спеціальностей, хоча власне досліджувані тексти не технічної тематики (йдеться про резюме) [3]. Відтак, науково-технічний текст аналізують і перекладознавці, зокрема О. Москалюк [5], Є. Сусіденко і С. Баранова [7], І. Суїма [1], А. Шишко [9], чия увагу привертають «лексико-граматичні та лінгвопрагматичні особливості текстів англomовного науково-технічного дискурсу та складнощі, які виникають у їх перекладі у зв'язку з істотною відмінністю україномовної наукової лексики від англійських одиниць [7, с. 244], що може потенційно спричиняти

помилки в україномовних науково-технічних текстах. Також цікавим є психолінгвістичний підхід, коли увага «зосереджена на вивченні розумових операцій перекладача <...>, що визначають розуміння, вибір мовних засобів та їх застосування» [5, с. 104], що не може, як на наше переконання, не впливати на мовно-стилістичну коректність уже україномовного технічного тексту.

Ми переглянули публікації за тринадцять років (2011–2024 рр.), і показово, що весь час автори однаково наголошували і наголошують на актуальності проблеми мовних помилок у текстах різного призначення, тож очевидно є потреба «в удосконаленні їхніх умінь і навичок правильного, безпомилкового вираження думок українською науковою мовою» (166, Шульга) і наші спостереження також це підтверджують.

Постановка завдання. Мета нашої статті – охарактеризувати й систематизувати випадки порушення мовних норм, що їх виявлено в текстах анотацій до дисертацій, поданих на здобуття ступеня доктора філософії технічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. В анотаціях до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії технічних спеціальностей, знаходимо різного роду порушення мовних норм. Ми проаналізували близько тридцяти анотацій до дисертацій зі спеціальностей 122 Комп'ютерні науки та інформаційні технології, 123 Комп'ютерна інженерія, 125 Кібербезпека, 132 Матеріалознавство, 134 Авіаційна та ракетно-космічна техніка, 142 Енергетичне машинобудування, 172 Телекомунікації та радіотехніка, що їх розміщено в інформаційній системі Національного агентства зі забезпечення якості вищої освіти [2].

Зауважимо, що ми вживаємо сполуку «порушення мовних норм» як загальну назву, що охоплює власне помилки (орфографічні, граматичні, пунктуаційні, що їх описує оновлений Український правопис [8]), лексичні та лексико-граматичні невірності (неточне слововживання, тавтологія, плеоназм, русизми) та логічні спотворення (передусім на рівні структури речення). Втім, не завжди той чи інший анорматив можна чітко класифікувати: нерідко одне явище зумовлює інше, тож згруповування може видатися дещо умовним. Відтак, класифікація помилок також потребує уточнення, що може стати предметом окремої студії.

Отже, зазначені помилки ми об'єднали в кілька груп, що їх наводимо нижче.

1. Орфографічні помилки (їх у цілому не багато і це передусім правопис складних слів

з іншомовними основами разом, окремо, через дефіс): у *бізнес моделях* (треба у *бізнес-моделях*), *інтернет телефонія* (правильно *інтернет-телефонія*), *інтернетсервіси* (має бути *інтернет-сервіси*); *ринок ІТ послуг* (правильно *ІТ-послуг*). Також подекуди зустрічається помилкове написання займенників з часткою *будь*: *будь яка модернізація*; *для будь якого бізнесу* (правильно *будь-яка* і *для будь-якого*).

2. Нехтування правилами милозвучності (зустрічається доволі часто): *Вроботі виконано* (правильно *У роботі виконано*), *з'єднання силових нервюр з монолітною панеллю* (має бути *нервюр із монолітною*); *вмісту згаданих елементів в наплавних матеріалах* (правильно *елементів у наплавних*); не лише *збитки*, *а і новий досвід* (має бути *а й новий*); *відбувається у малих діапазонах* (правильно *відбувається в малих*); *потребу у розробці* (правильно *потребу в розробці* або краще *потребу розробити*); *веб-сервісів в першу чергу* (має бути *веб-сервісів у першу*); *напрацювань в галузі* (треба *напрацювань у галузі*); *конструкції гідрогенераторів в залежності від* (правильно *гідрогенераторів у залежності* або без прийменника: *генераторів залежно від*); *стану гідроагрегатів в різних режимах* (правильно *гідроагрегатів у різних*); *будуть корелюватись з експериментальними* (правильно *корелюватися з*); *та з задовільною точністю* (правильно *зі задовільною*).

3. Порушення лексичних норм. Їх можна умовно розподілити на дві категорії. Перша – власне лексичні помилки, зокрема неточне слововживання, тавтологія і плеоназм, використання русизмів: *ІТ-команди поклали чимало зусиль* (має бути *доклали*); *поставлені такі задачі* (замість *такі завдання*); *дані знання* (правильно *такі* або *ці знання*); *на основі наступних наукових методів* (правильно *таких наукових методів*); *вимог <...>, що пред'являються в області будівництва* (замість *висуваються в галузі* або *у сфері*); *з іншої сторони існує* (правильно *з іншого боку*); *відзначено значний вплив* (можна замінити на *підкреслено/акцентовано/помічено значний вплив*); *методи визначення значень* (тут спеціальне поняття, тож у суворому розумінні тавтологія може бути виправданою, хоча за можливості краще вжити *методи віднайдення значень* або *методи визначення показників*); *що містить в собі* (достатньо лише *містить*), *включає в себе* (ми рекомендували б взагалі замінити на *охоплює, містить* або *передбачає* залежно від контексту).

Окремо наголосимо на випадках неточного слововживання, спричиненого тим, що здобувачі

не розрізняють значень віддієслівних іменників: *робота присвячена розробці* та *удосконаленню* (правильно *присвячена розробленню* та *удосконаленню*, до того ж тут і тавтологія: *робота... розробленню*, краще замінити *дисертація присвячена* або *дослідження присвячене*), *результати обробки експериментальних характеристик* (правильно *результати оброблення*); *методів аналізу, моделювання, оцінки та оптимізації*; *для оцінки її основних параметрів* (має бути в обох випадках *оцінювання*); *можливостей передачі звуку й відео* (тут правильним буде іменник *передавання*), *методів цифрової обробки біомедичних сигналів* (правильно *цифрового оброблення*), *закономірності зносу <...> деталей* (правильно *зношування*).

4. Граматичні помилки. Зустрічаються зрідка, серед віднайдених – типові некоректні прийменникові конструкції на зразок *ранжування СУ по цьому критерію* (замість *за цим критерієм*); *згідно даних аналізу* (правильно *згідно з даними*). Також помітною є проблема щодо розрізнення форм особового та присвійного займенників їх / їхній, їхня, їхнє, їхні: *що зумовлено їх унікальними властивостями* (тут має бути *їхніми*); *проведено перевірку адекватності <...> моделей СУ та їх елементів* (має бути *їхніх елементів*); *визначити їх параметри* (правильно *їхні параметри*).

5. Лексико-граматичні невірності. Розглядаємо їх як окрему категорію мовних недоліків – проміжні між лексикою (обиранням контекстуально адекватного лексичного значення) та граматику (обиранням контекстуально адекватної частини мови) явища. Сюди належать, зокрема, випадки некоректного використання активного дієприкметника *існуючий*: *відхилення існуючих форм від циліндричної*; *огляд існуючих моделей та методів*; *існуючі методи* (у таких випадках рекомендуємо вживати прикметники/дієприкметники *уже відомі, добре знані, раніше віднайдені/описані* або підрядну означальну *що/які існують*).

Утім, найчастіше зустрічається невинуватене вживання віддієслівних іменників замість відповідних безособових дієслівних форм: *виконано аналіз проблеми* (замість *проаналізовано проблему*); *проведено обґрунтування* (замість *обґрунтовано*); *зроблено огляд* (замість *розглянуто*); зумовлює *необхідність розробки таких методів* (краще сказати *необхідність розробити*).

Варто окремо підкреслити, на нашу думку, подібні випадки в конструкціях із надмірним

нанизуванням елементів у родовому відмінку (ця вада є практично в кожній аналізованій анотації): **проведено перевірку адекватності удосконалених математичних моделей; обґрунтована необхідність удосконалення математичних моделей робочого процесу камери згоряння і СУ [силової установки – Прим. наша]; обґрунтовано необхідність створення математичних методів, технології та технологічних процесів виготовлення конструктивних елементів роторів; виконаний огляд різновидів конструкції роторів гідрогенераторів, їх особливостей з точки зору забезпечення механічної міцності обертових елементів, послідовності збирання; присвячено вирішенню науково-технічного завдання розроблення методу інтегрованого проектування та конструювання з'єднань силових нервюр**.

Очевидно, що в подібних ситуаціях дається в знаки специфіка технічної мови, адже в ній часто терміни і поняття є багатокомпонентними сполуками з родовим відмінком (*технологічні процеси виготовлення (Р.в.) конструктивних елементів (Р.в.) роторів* > (Р.в.); *методи інтегрованого проектування (Р.в.) з'єднань (Р.в.) силових нервюр (Р.в.); забезпечення механічної міцності (Р.в.) обертових елементів (Р.в.)* тощо). Відтак, уживання в реченнях ще й сполук із віддієслівним іменником для позначення власне дій на зразок виконано **огляд**, присвячено **вирішенню**, виконано **дослідження** ще більше ускладнює розуміння речення, адже в ньому стає невиправдано більше іменників. Полегшити сприйняття таких фрагментів можна, використовуючи, де це можливо, відповідні дієслівні форми, як у прикладах, що ми їх навели вище.

6. Логічні помилки. До цього виду аномативних явищ можна віднести спотворення логіки через недоречне вживання зворотних та пасивних форм дієслів: у *роботах зазвичай розглядається обмежене коло СУ; обґрунтовується ефективність застосування* (дія не самочинна, тож правильно у *роботах* <...> **розглядають та обґрунтовано ефективність**); *Обрані шляхи вдосконалення цього підходу; Обґрунтована необхідність* (пасивні дієприкметники в ролі іменної частини присудка без зазначення виконавця дії є алогічними, правильно **обрано** шляхита **обґрунтовано необхідність**).

Також у цій групі розглядаємо логічну неузгодженість частин речень (збережено пунктуацію оригіналів): *проблема вирішується опираючись тільки на досвід спеціалістів* (правильно *проблему вирішують, спираючись на досвід*); У пер-

шому розділі **проведено аналіз** <...>, **розглянуто** поняття <...>, **визначаються** сучасні підходи (логічним і послідовним було б використання в усіх частинах складносурядного речення однакової форми головного члена: *проведено, розглянуто, визначено*, тим більше зворотна форма **визначаються** не означає самочинної дії);

Науковою новизною дисертації є:

1. Вперше **розроблено** метод <...>, що дозволить обґрунтувати <...> впровадження нових послуг.

2. **Удосконалено** метод прийняття рішень з управління процесами надання телекомунікаційних послуг, шляхом прогнозування обсягу вхідного потоку та моделювання структури комп'ютерної мережі.

3. **Набула подальшого розвитку** модель <...>.

Очевидно, що потребує іншого формулювання вихідна частина речення, наприклад: *Наукова новизна полягає в такому*:...

Пунктуаційні помилки. У наведеному вище фрагменті, окрім зазначеної заміни, необхідно скоректувати пунктуацію і вживання великої/малої літери в пунктах переліку. І цей приклад, на жаль, показовий: досить часто оформленню таких типових для дисертацій структур здобувачі не приділяють належної уваги.

Інші пунктуаційні помилки зустрічаються також досить часто, в основному це вживання ком між частинами складносурядних, складно-підрядних речень: *Відмінність параметрів ЛА на крейсерському режимі польоту, які отримані в результаті моделювання від даних NASA складає близько 0,5 %. Одна з галузей країни, що може дати значний поштовх у економіці – це транспортна інфраструктура. Оцінено можливі ризики, що спричинені стейкхолдерами та їх наслідки. Багато хто вже говорить про позитивність такого революційного кроку, але нові умови створюють безпрецедентні виклики <...> і ці виклики мають бути подолані <...>. Є ризики, які можна <...> попереджувати, щоб уникнути, чи знизити ступінь ризику. У цьому реченні є ще й зайва кома перед сполучником між однорідними членами. Зустрічаємо й інші подібні випадки: *Результати роботи впроваджені в компанії ТОВ «Прогрестех-Україна», та у навчальний процес. ...вони набагато «легші» з точки зору апаратних складових комп'ютерів, або смартфонів* (тут є й логічна невправність, адже у комп'ютерів не може бути точки зору чи краще погляду, тож, уважаємо, варто вжити прийменник *щодо*). Також є ситуації, коли «загублено» кому перед другою*

частиною парного сполучника як..., так і: *Освоєно та впроваджено нові методи<...> визначення як загального_ так і локального напружено-деформованого стану...; ...що дає можливість отримати як автоматизовану зміну параметрів розрахунків_ так і більш точні результати.*

Висновки. У проаналізованих текстах анотацій до дисертацій технічних спеціальностей зустрічаються помилки різного ступеня складності: від примітивних пунктуаційних і лексичних до структурно-логічних. Найменше зустрічаємо орфографічних помилок, найбільше – лексико-граматичних, зокрема пов'язаних із некоректним вживанням віддієслівних іменників, та, як не дивно, пунктуаційних помилок. І якщо частині з них можна легко запобігти, почитавши потрібний параграф правопису, то для уникнення помилок, наприклад, пов'язаних із обиранням віддієслівного іменника, вживанням безособових або зворотних форм дієслів, пасивних конструкцій треба мати розвинене мовне чуття, ширший досвід сприйняття та продукування вправного україномовного тексту (і не

лише фахового), а також постійного розширення практики зв'язного мовлення в цілому.

Рекомендації, що їх можна реалізувати в освітньому процесі для технічних галузей на третьому рівні підготовки:

- уводити спеціальні профільні курси із поглибленого вивчення саме особливостей науково-технічного тексту і його характерних норм, зокрема в дисертаційних дослідженнях;

- безпосередньо під час підготовки тексту дисертації до захисту варто запровадити індивідуальне консультування з викладачем-філологом для виявлення та усунення проблемних мовно-стилістичних моментів у конкретній дисертації;

- зрештою, не нехтувати послугами професійного редактора.

Очевидним є висновок, що науково-технічна сфера потребує всебічного і повсякчасного «підкріплення» знань мовних норм в цілому, і не тільки в царині галузевого термінознавства, що має стати запорукою вироблення й узвичаєння коректної української науково-технічної мови.

Список літератури:

1. Suima Irina. Scientific and Technical Texts: Translation Aspects in Electrical and Computer Engineering. Innovative. *Technologies in Mechanical Engineering*. 2024. Vol. 3: Challenges and Issues of Modern Science. P. 74–82.
2. Інформаційна система Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти NAQA.Svr. URL: <https://svr.naqa.gov.ua/#/all-defenses> (дата звернення: 10.01.2024).
3. Коновченко О.В. Типові мовні помилки в резюме студентів технічних ЗВО. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 3, ч. 1. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/05>.
4. Марченко Т.А. Основні помилки при написанні наукових робіт студентами технічних спеціальностей. *Філологічні трактати : науковий журнал*. Суми–Харків, 2019. – Т. 12. – № 3. – С. 56–62.
5. Москалюк О. Специфіка перекладу науково-технічних текстів та особливості їх сприйняття. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. № 14. С. 103–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.19>.
6. Серажим К. Робота редактора з текстом: спроба аналізу причин виникнення помилок. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2013. № 3(3). С. 111–115.
7. Сусіденко Є.М., Баранова С.В. Відтворення особливостей науково-технічного тексту в перекладі. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70). № 2, ч. 2. С. 243–248. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/42>.
8. Український правопис. URL: <https://slovnyk.ua/pravopys.php> (дата звернення 14.01.2025).
9. Шишко А.В. Сучасні питання та загальні особливості науково-технічного перекладу в сучасних умовах глобалізації. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3, No. 2. P. 126–133. URL: <https://isg-journal.com/isjel/article/view/671> (дата звернення 03.01.2025).
10. Шульга Т. Типові помилки в наукових роботах студентів. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 163–166.

Dmytrenko Ye. V. CASES OF VIOLATIONS OF LANGUAGE NORMS IN THE TEXTS OF ABSTRACTS TO PhD DISSERTATIONS OF TECHNICAL FIELD

The article describes and systematizes cases of violations of language norms in the texts of abstracts to dissertations submitted for the degree of Doctor of Philosophy in technical specialties. For this purpose, abstracts that are placed in open access in the information system of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education were analyzed. The identified cases of violations of language norms were systematized, illustrative fragments of the texts of abstracts containing the corresponding language anomalies were presented and commented on for each case. Recommendations for their correction were also provided. It was found that the most common problem for applicants of the educational and scientific level is the use of verbal nouns, which

is attributed to lexical and grammatical mistakes, and this group also includes cases of logically inappropriate use of infinitives, reflexive and impersonal forms of verbs. This leads to a disruption of the dynamics of text perception and complicates understanding of the content. Also in the abstracts to technical dissertations there are punctuation mistakes: a comma between parts of conjunctions for homogeneous members of a sentence, before conjunctions between parts of a complex sentence. To a lesser extent, grammatical and spelling mistakes are found. Grammatical mistakes are represented by the incorrect construction of constructions with prepositions and the incorrect use of pronoun forms. Spelling mistakes concern the spelling of complex words through a hyphen. Violations of the rules of harmony are quite common, that is, neglect of the alternation of prepositions and conjunctions both between words and at the beginning of a sentence. Based on the results of the observation, recommendations were given on possible ways to improve the unfortunate situation. These may include special courses on the linguistic and stylistic design of dissertation research; individual consultation with a philologist teacher during the preparation of the dissertation text for defense, and recourse to the services of a professional editor.

Key words: language norms, language mistakes, lexical mistakes, grammatical mistakes, orthographic mistakes, punctuation mistakes, technical field, abstract, educational and scientific level of higher education.